

“Onder die breë blaredak van die njala”: Die plante in Vergilius se *Eclogae*

Shani Viljoen

“Under the wide covering of the njala”: Plants in Vergil’s Eclogues

The dynamic and subjective nature of language allows for ever-present space for new translations of Classical texts. In Vergil’s Eclogues, an interesting character, the rural countryside, emerges. This space becomes the stage on which the poet and his reality interact; Vergil uses his pastoral poems to demonstrate a myriad of views. This article focusses on Vergil’s use of plants, and more specifically the plants that occur in Eclogues 1 and 9. These plants contribute to the world which Vergil aims to create and subsequently also to his literary creation. In my translation I domesticated Vergil’s plants. By translating and transforming the Latin into Afrikaans, the interesting relationship between the two languages and cultures comes to the fore. The pastoral world of Vergil is showcased in finer detail and the unique nature of his poetry is demonstrated once again.

1. Inleiding

Die *Eclogae* is die eerste van Vergilius se drie groot werke (die *Georgica* en *Aeneïs* sou daarop volg). Hierdie herdersdigte beeld Vergilius se denke oor, onder andere, die geestelike onstabieleit van sy tyd uit. Die platteland, ’n karakter op sy eie, gevul met singende skaapwagters en hulle bemindes, word die verhoog vir die spel tussen digter en realiteit. Vergilius se *Eclogae* word dus met reg as ontsnappingsgedigte beskou (Putnam, 1970: 4; Breed, 2006: 26), maar uit hierdie tien gedigte kom veel meer as ontvlugting na vore. Vergilius gebruik sy herdersdigte om verskeie waarnemings uit te beeld. Hierdie artikel fokus op Vergilius se gebruik van plante, en spesifiek die uitdagings oor die vertaling van die plante wat voorkom in *Eclogae* 1 en 9.

Die plante in *Eclogae* 1 en 9 dra by tot die pastorale wêreld wat Vergilius skep en gevolglik ook tot sy literêre wêreld. In my vertaling daarvan is ’n domestikering, soos uiteengesit in Venuti (2000), toegepas op die plante in die gedigte. My motivering is gekoppel aan ’n begeerte om ’n teks te skep wat eg Suid-Afrikaans lees en klink.¹ Die poging is nie om mense te oortuig dat dit ’n Suid-Afrikaans gebore teks is nie, maar eerder om die Afrikaanse literatuur te verryk en daarteenoor nuwe lewende in die Latyn te blaas. Deur die Latynse poësie in Afrikaans om te sit, kan die verhouding tussen die twee tale en die twee kontinente van nader bestudeer word. Die pastorale wêreld van Vergilius word gevolglik in fyner detail ontleed en die unieke aard van sy poësie kom so ook na vore.

2. Vergilius se herdersdigte: die *Eclogae*

Vergilius (70 v.C. – 21 v.C.) se eerste poëtiese skepping, die *Eclogae*, is iewers tussen 42 en 38 v.C. gekomponeer (Horsfall, 1995: 32). Jones (2011: 11) gee c. 39 v.C. as die datum; Vergilius was dus nog jonk en hierdie versameling gedigte beskryf hy self as die produk van sy jeug (*Georgica* 4. 565). Die *Eclogae* is nie as 'n blote nabootsing van die Griekse digter Theokritos se pastorale skrywe gekomponeer nie, maar eerder daardeur geïnspireer en Vergilius kan as 'n baanbreker op hierdie gebied gesien word – as die eerste Latynse digter wat Theokritos se Griekse herdersdigte hervorm het (Alpers, 1979: 2). Vergilius plaas sy werke in die pastorale modus en stel sy kennis oor sy voorloper ten toon deur sy deurlopende programmatiese verwysings na Theokritos se werk (Jones, 2011: 11). Hierdie programmatiese verwysings verleen ook literêre gesag tot Vergilius se vernuwings, naamlik die teenwoordigheid van politieke temas in sy pastorale wêreld.

Die *Eclogae* (wat 'seleksies' beteken, Alpers, 1979: 2) is dus voor die tyd van Keiser Augustus geskryf, toe die jong Augustus nog as Octavianus bekend was. Vergilius se Italië gedurende die skryf van die *Eclogae* was een van burgeroorlog en lyding, 'n Italië waar die politieke toestand onstabiel en spanningsvol was (Alpers, 1979:3). Die *Eclogae* getuig van Vergilius se bewustheid van hierdie spanning en in die tien gedigte, ten spyte daarvan dat verskeie onderwerpe daarin aangespreek word, stel Vergilius 'n eenheid, 'n selfbewuste werk wat deurlopend na die ander gedigte in die versameling verwys, in sy benadering tot sy wêreld voor (Jones, 2011: 24).² Die pastorale wêreld wat Vergilius skep dra by tot hierdie eenheid. Hierdie wêreld bind ook die tien gedigte aan mekaar en staan bekend as 'Arkadië'.

Namate Vergilius se pastorale wêreld deur die eeue bestudeer is, is daar klem geplaas op wat presies onder sy 'Arkadië' verstaan word. Arkadië verwys na die pastorale wêreld wat Vergilius in sy *Eclogae* geskep het. Arkadië is 'n poëtiese ruimte; 'n ideale gebied bewoon deur herders (digters).³ Snell (soos vertaal deur Rosenmeyer, 1953: 281) skryf dat Arkadië in die jaar 42 of 41 v.C. ontdek is, maar met hierdie stelling verwys hy nie na die geografiese gebied nie – 'n bergagtige area in die ooste van die Peloponnesiese gebied – maar eerder na die Arkadië van Vergilius se verbeelding. Snell skryf dat wat Arkadië vir hedendaagse gehore simboliseer nie 'n geografiese gebied is nie, maar eerder 'n poëtiese gebied gevul met herders en sang, geskep in die verbeelding van Vergilius (soos aangehaal in Rosenmeyer, 1953: 281).

Jenkyns (1989: 26) verskil van Snell en hou voor dat in plaas van 42 of 41 v.C., dit eerder as 1500 n.C. gelees moet word, en dat Arkadië se ontdekker eerder Jacopo Sannazaro is, 'n Italiaanse digter wat spesifiek aandag op Arkadië as tema gevestig het (1458-1530). Ander skrywers soos Highet (1949: 163) fokus ook op

Vergilius se Arkadië as die idealistiese wêreld wat die skrywer geskep het, waar “jeug ewigdurend is en die liefde die soetste van alle dinge” (*my vertaling*). Dit is ’n oormatige verromantisering van Vergilius se pastorale wêreld, ’n tendens wat groot aansien geniet het. Klingner (1967: 14) skryf op soortgelyke wyse dat Arkadië ’n droomlandskap vir Vergilius was: “Die siel se tuiste, ’n magiese ruimte van hoër bestaan te midde die wrede en verwoestende realiteit” (*my vertaling*).

Daar word ook aangevoer dat die platteland, of Arkadië, die morele raamwerk waarbinne die *Eclogae* se gebeure afspeel versinnebeeld, en dra dus by tot die betekenis en simboliek van die gedigte (Coleman, 1977: 22, 32). Die pastorale ruimte teenwoordig in die *Eclogae* ontlok ’n eenvoudige lewenstyl wat ’n tevredenheid met min bewerkstellig. Hierdie lewe skep kans vir die verblyding in die natuur, vir waardigheid, vriendskap, gasvryheid en ’n toewyding aan vrede en, belangrik, poësie (Coleman, 1977: 209).

Clausen (1987: xx) het myns insiens ’n meer akkurate siening van Arkadië; soos Jenkyns voer hy aan dat die idee van die pastorale Arkadië die skepping van latere skrywers soos Sannazaro en Philip Sidney (die Engelse digter, 1554-1586) is. Die klem wat op Arkadië geplaas is, word dus retrospektief op Vergilius toegepas. Clausen (1987: xx) hou wel vol dat Arkadië ’n ideaal is, ’n harmonieuse landskap wat Vergilius in sy jeug ontdek het. Ek stem met Jenkyns saam dat die oorweldigende fokus wat op Arkadië, oftewel Vergilius se pastorale skeppingswêreld, geplaas word, nie ’n wesenlike bydrae tot die navorsing oor die Latynse herdersdig lewer nie.

Die gevaar verbonde aan die plasing van te veel klem op die pastorale wêreld van Vergilius, lê in die uitwerking wat so ’n fokus op die gedigte se verhouding met tyd het (Saunders, 2008: 102). As die pastorale wêreld verstaan moet word, moet dit ’n verhouding met tyd hê, maar dit is nie die geval in die pastorale wêreld wat Vergilius skep nie; daar bestaan ’n verlede, hede, en toekoms in Vergilius se pastorale wêreld, maar daardie wêreld is terselfdertyd vry van enige geografiese of tydsgrense. Nogtans is dit nie nodig om totaal en al die pastorale wêreld as onbelangrik te klassifiseer nie (Saunders, 2008: 2).

Die interaksie tussen die karakters en die natuur is prominent en opvallend in die gedigte (Saunders, 2008: 2). Die wêreld wat Vergilius skep, is self ook ’n karakter in die gedig. Wanneer die ideale natuurruimte gevind word, kan poësie voortvloei, die natuur in die ruimte moet dus kreatiwiteit uitlok, en die gepaste omgewingskep vir kreatiewe uitdrukking. Hierdie uitdrukking word bewerkstellig deur die oorheersende plattelandse aard van Vergilius se pastorale wêreld, waar mense ook in ’n posisie geplaas is waar hul rol in die samelewing bepaald is, en skep dus ook identiteit (en stabiliteit) vir die karakters. So het Vergilius die visuele wêreld toeganklik gemaak deur die atmosfeer en die betekenis van die pastorale

landskap in sy werk te herskep. Vergilius probeer nie net die mooi van sy gekose wêreld uitbeeld nie, maar eerder 'n toestand waarin hy sy wêreld sou wou sien. Dit is immers hierdie skepping wat die innoverende en ambisieuse omvang van Vergilius se herdersdigte ten toon stel (Saunders, 2008: 61).

Die vereiste vir 'n ruimte waar kreatiewe energie kan voortvloei, beklemtoon ook die hoë agting wat poësie in die *Eclogae* geniet. Vergilius is die erfgenaam van 'n tradisie wat van Callimachus tot Catullus strek. Hy is bewus van die tradisie waarin hy skryf; die vorms, die waardes sowel as die perspektiewe wat hy geërf het, word vir Vergilius belangrik, en die suksesse en mislukkinge van die mensdom word deur hom aan die suksesse en die mislukkinge van die kunstenaar gekoppel (Boyle, 1976: 31). Vergilius se lewenslange verkenning van poësie se vermoë om die krisis van die menslike ervaring te verstaan en te hanteer, begin dus met sy *Eclogae* (Alpers, 1979: 8).

2.1 Die *Eclogae: Pastorale, poëtiese plante*

Een wyse waarop Vergilius van die verskeidenheid temas teenwoordig in sy herdersdigte aanspreek, is deur middel van die natuur (Alpers, 1979: 7). Die debat oor die rol van die natuur in herdersdigte is gegrond op 'n oordrewe klem wat deur baie lesers op die digter se skets van die omgewing waarin sy gedig afspeel, geplaas word. Jones (2011: 37) voer aan dat die pastorale wêreld 'n funksionele ruimte is wat ander temas dikwels ten toon stel, en as 'n selfstandige entiteit 'n rol in die gedig vervul. Alpers (1979: 1989) voer egter aan dat die fokus eerder op die protagoniste van herdersdigte (die herders) geplaas moet word. Ek wil met Jones en ander saamstem dat die natuur eintlik ook 'n karakter is wat in verskillende scenario's verskillende rolle vertolk, maar dit beteken nie dat dit die enigste of die hoofkarakter is nie. Wat wel duidelik na vore tree, is dat die (veelsydige en funksionele) aard van die natuur in die *Eclogae* 'n uitdaging rondom vertaling kan bied.

Jones (2011: 32) betoog dat die bome in Vergilius se herdersdigte funksioneel is. Hulle teenwoordigheid in die gedig beeld die praktiese realiteit van die inwoners van die omgewing uit. Bome wat vrugte dra, skadu verskaf en selfs as waarskuwings dien (*Ecl.* 1), beeld dus die nut van die omgewing vir mens en dier uit en ondersteun terselfdertyd die simbiotiese aard van die skepping (Jones, 2011: 32). Die bome vorm nie net die raam waarbinne die toneel afspeel nie, maar is aktief betrokke in die doen en late van die pastorale inwoners, ten spyte van hul passiewe aard. Hulle teenwoordigheid is juis nie net esteties gemotiveerd nie, maar dien ook 'n programmatiese en funksionele doel in die gedigte. Die bome is ook heilig, gekoppel aan die liefde en aan poësie (*Ecloga* 1 waar die bome *Amaryllis* eggo, is een so 'n voorbeeld) (Jones, 2011: 33).

Die plante, tesame met ander verskynsels in die pastoraal, definieer en bevestig die ruimte (Jones, 2011: 37). Die idilliese wêreld wat geskep word, is noodsaaklik vir die skep van poësie. Die landskap skep ook dus die atmosfeer van *otium* (ontspanning), noodsaaklik vir die skeppingsproses (Alpers, 1982: 448). Kuns en natuur funksioneer simbioties en kuns word in effek gelyk gestel aan die natuur. Theokritos stel reeds hierdie standaard en bevestig die natuur as 'n uitvloeisel van kuns in sy werk (Fantuzzi en Papangelis, 2006: 265). Die aard van kuns lei ook daartoe dat die pastorale wêreld veranderlik en onbepaald is (Jenkyns, 1989: 39). Hierdie wisselvalligheid skep 'n tydloosheid in die wêreld en 'n verhewe atmosfeer, wat bo en buite die 'regte wêreld' funksioneer. Tog bly die herdersdig nie ongevoelig teenoor, of onbewus van, die realiteit nie.

Daar bestaan gevolglik 'n tipe verhouding tussen die fisieke en poëtiese wêreld van Vergilius (Saunders, 2008: 31). Hierdie verhouding (vergelyking) plaas die pastorale wêreld konstant *teenoor* die fisieke wêreld sowel as *in* die fisieke wêreld wat aan die gedig 'n dubbele impak verleen. Die *Eclogae* skep deur hierdie vergelyking ruimte vir vele interpretasies, en deel van die uitdaging met die vertaling van die *Eclogae* is die vraag, hoe om die plante effektief vir 'n Suid-Afrikaanse gehoor oor te dra.

3. Die vertaaluitdaging: 'n post-1994-vertaling

In hierdie afdeling word van die uitdagings rondom die Afrikaanse vertaling van die *Eclogae* deur middel van 'n annotasie bespreek. *Eclogae* 1 en 9 is hier die fokustekste. Williams en Chesterman (2001: 7) verwys na die skryf van 'n annotasie as 'n vorm van beide introspektiewe sowel as retrospektiewe navorsing. Kraus en Stray (2016: 1) verwys weer in hulle boek *Classical Commentaries* na die gemeenskaplike aard van kommentare skryf. Kommentare vorm deel van 'n akademiese gesprek binne 'n kulturele realiteit, wat ook aandui dat die skepper en teikenmark nie net bydra tot die vorm wat kommentare aanneem nie, maar ook konstant verander (Kraus en Stray, 2016: 7). Die skryf van 'n annotasie deel baie van hierdie kenmerke en vorm so ook deel van die geskiedenis van akademie, die geskiedenis waar die antieke wêreld en eietydse skrywers aktief in gesprek tree (Kraus en Stray, 2016: 7). Dikwels vorm die identifisering en oplossing van vertaalprobleme deel van hierdie gesprek.

Vertaalprobleme kan op verskeie maniere geklassifiseer word (Schäffner en Wiesemann, 2001: 24-54). Dieselfde geld vir die verskeie strategieë wat vertalers dan benut om hierdie probleme te oorkom. Makro-strukture⁴ lê gewortel in die benadering tot 'n vertaling, dit wil sê watter soort vertaling die vertaler wil skep (Schäffner en Wiesemann, 2001: 27). Die oplossing vir my vertaaluitdaging is in

'n kombinasie van funksionalisme, postkolonialisme, en domestikering gevind, wat kortliks hier beskryf word.

Funksionaliteit kan eerstens aan Nida (1964) en sy “dinamiese” of “funksionele ekwivalensie” gekoppel word. 'n Dinamies-ekwivalente vertaling mik vir natuurlike uitdrukking. Hierdie benadering bring vir die ontvanger (leser) 'n teks wat in sy eie kultuur gewortel word (Nida, 1964: 159). Katarina Reiss (soos aangehaal in Morini, 2013: 13) bied in 1969 haar eie funksionalistiese voorstel aan. Sy voer aan dat verskillende tekste verskillende benaderings vereis, 'n punt waarmee ek saamstem. Sy verdeel die verskillende benaderings in sub-kategorieë, soos inhoud-gefokus, vorm-gefokus en effek-gefokusde uitkomstes. Reiss en Vermeer (soos aangehaal in Morini, 2013: 13) verfyn hierdie benadering in hulle “Skopostheorie” (1984), 'n funksionalistiese benadering tot vertaling wat op die uiteindelijke doel van die vertaling gefokus is (Morini, 2013: 13). Hierdie doelgeoriënteerde benadering word ook deur Nord ontwikkel (1997: 93).

Nord sit in haar boek *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained* (1997), 'n doelgeoriënteerde benadering uiteen: eerstens interpretasie. Die proses van vertaling begin by die interpretasie van 'n spesifieke teks. Hierdie interpretasie is subjektief en gekoppel aan die individu. Daarop volg skryf, die proses van vertaling. Derdens vind keuring plaas. Die skrywer/vertaler maak keuses gedurende die proses van vertaling (soos deur Vermeer aangevoer, 1984). Laastens, integrasie: die nuwe teks word deel van 'n bepaalde kultuur. Die kultuur verskaf gevolglik die taalkundige gereedskap wat vir die vertaling van die betrokke teks gepas sal wees (Nord, 1997: 93).

Die leser (doelkultuur) bepaal dus die verhouding wat die vertaler tussen die bronteks en die leser probeer skep (Krauss en Stray, 2016: 11). Daar is ook 'n vereiste (vanuit 'n postkolonialistiese bewustheid) om bewus te wees van die magsverhouding teenwoordig tussen die bronteks, die vertaler, die oorspronklike skrywer en die doelkultuur. Die bestudering van postkoloniale vertaling is gevolglik baie waardevol omdat dit die vraagstuk rondom magen magsverhoudings sentraal stel (Myskja, 2013: 2). Die idee van 'n postkoloniale vertaalteorie is om die verhouding tussen tekste te heroorweeg, die verhouding tussen vertaling en mag te herbou (Crăciun, 2019: 85). Hierdie herbouing kan plaasvind deur verdere oorweging van hoe die doelkultuur in die teks verteenwoordig kan word, soos byvoorbeeld deur middel van domestikering.

Venuti bring die terme “domestikering” en “vervreemding” onder die kollig in sy boek *The Translator's invisibility* (1995). Die twee terme kan in tekste deur die geskiedenis in verskeie omskrywings gevind word, maar die eerste poging om die twee denkstrome te benoem, is deur Schleiermacher, wat oor “einbürgende” en “verfremdende” skryf (soos aangehaal in Venuti, 1995: 23).

Hierdie terme verwys na die keuse van 'n vertaler om óf 'n teks in die styl van die oorspronklike taal te hou, al beperk dit die leesbaarheid en vloei van die vertaling – met verwysings na kultuur- en natuurverskynsels wat vreemd vir die gehoor kan wees (vervreemding) – óf na die aanpassing van styl in die vertaalproses om soos die doeltaal te lees – met verandering van terminologie om bekend vir die gehoor te klink (domestikering). Ek maak van domestikering gebruik weens my begeerte om 'n teks te skep wat eg Suid-Afrikaans lees en klink. Die poging is nie om mense te oortuig hierdie is 'n Suid-Afrikaanse teks nie, maar eerder om Afrikaanse literatuur te verryk en daarteenoor nuwe lewe in die Latyn te blaas.

'n Post-1994-vertaling kan soos volg gedefinieer word: 'n Vertaling wat bewus is van die post-1994-kultuur in Suid-Afrika, 'n vertaling bewus van (en versigtig vir) magsverhoudings en gegrond op 'n kultuur wat waarde aan self-aktualisering en identiteit heg. 'n Post-1994-vertaling strewe daarna om sensitief teenoor Suid-Afrika se politieke en maatskaplike realiteit te wees en leen voorts van funksionalistiese benaderings, aangesien die vertaling poog om die doel van die teks te verstaan en effektief oor te dra. Deel van die funksionalistiese benadering is die begrip dat gelykstandigheid in vertaling somtyds nie die gewenste uitkomst is, maar 'n haalbare doel is. 'n Post-1994-vertaling gaan ook 'n domestikierende aanslag bo 'n vervreemdende een verkies. Die domestikering van die Latynse teks sal bydra tot die ontvangs van die vertaling, sowel as die eg Suid-Afrikaanse kwaliteit van die vertaling. 'n Post-1994-vertaling neem ook die magsverhoudings betrokke tussen die partye in die vertaalproses in ag en so ook die tale. Hierdie postkoloniale aanslag vorm 'n belangrike oogpunt vir 'n multikulturele land soos Suid-Afrika, met komplekse interkulturele verhoudings en gespanne oortuigings oor taal. Hier is kultuursensitiwiteit by die vertaler ook van kardinale belang in die vertaalproses. Met 'n post-1994-vertaling moet die vertaler poog om die verskeie oogpunte hierbo bespreek, te verenig en te harmoniseer, om sodoende 'n vertaling te skep wat met die gewenste gehoor praat.

Nadat die makro-strategie vir die oplossing (en gewenste gehoor) bepaal is, word die aandag geskuif na die mikro-strategie nodig vir effektiewe vertaling. Mikro-strategie het te make met die fyner leksikale of sintaktiese eienskappe van die teks, een hiervan is die pragmatiese strategie wat voorgestel word vir effektiewe vertaling.

3.1 *Pragmatiese vertaalstrategie: Die pastorale landskap*

Pragmatiese vertaalstrategie het te make met uitdagings teenwoordig in vertaling wat die landskap van 'n teks skep en bepaal. Hierdie landskap bestaan uit, onder andere, die kulturele verskille tussen bron- en doeltteks. Die oplossing vir hierdie

probleme berus dus op die vertaler se kennis van die doelkultuur (Aalbers, 2014: 112). Die vertaler probeer inligting wat oorspronklik in die bronteks voorkom, oordra na die doelkultuur (Aalbers, 2014: 112). Die bronteks word in 'n spesifieke omgewing, sowel as spesifieke tyd, deur die outeur geplaas; die vertaler lees hierdie teks op 'n tydstop en in 'n ruimte totaal en al anders as dié van die oorspronklike. Die verskil tussen die bron- en doeltteks bepaal dus hoeveel omskrywing, domestikering en kulturele aanpassing nodig is (Schäffner en Wiesemann, 2001: 32).

Met die vertaling van die *Eclogae* verwys hierdie pragmatiese probleme meestal na die name van plante, plekke en persone. Die plantname teenwoordig in die *Eclogae* dra by tot die ruimte waarin Vergilius sy poësie laat afspel. Weens die feit dat die spesifieke plante waarna Vergilius verwys soms nie met sekerheid vasgestel kan word nie, tesame met die bewustheid dat die meeste van sy plante endemies aan Europa is, het ek besluit om die meeste daarvan te domestikeer.

3.2 Die plante in die *Eclogae*: 'n Annotasie

Bome is volop in die *Eclogae* en vervul dikwels 'n belangrike rol in die gedigte. Bird (2009: xvi) skryf oor die menslike verhouding met bome dat bome veel meer as visuele merkers is: Plante kan vir ons skadu skep of van potensieële mediese waarde wees. Bome is letterlik en figuurlik gekoppel aan die mens se wete van waar hulle is, waarheen hulle op pad is en waar hulle vandaan kom (Bird, 2009: xvi). Bome dra deur die geskiedenis dikwels spirituele waarde en daar word selfs verwys na die geeste van bome (Bird, 2009: 6). Bome is ook gekoppel aan die lewe sowel as die dood, en speel dikwels 'n rol in begrafnisse, soos die kremetartboom in Madagaskar (Bird, 2009: xix). Hierdie spirituele aard van bome kom ook in die Afrikaanse poësie na vore. Vincent Oliphant verwys na sy “sagmoedige stil monnike” wat die spreker se “waardige vriende” geraak het in sy gedig “Gebed tot die bome” (Janse van Rensburg, 2016: 26); dit beeld duidelik uit hoe bome respek vereis en oor die vermoë beskik om mense “tuis” te laat voel.⁵

Met die vertaling van Vergilius se plante is Professor Leanne Dreyer (2020) van Stellenbosch Universiteit se Departement Botanie en Soölogie geraadpleeg. Daar is besluit om sekere van Vergilius se plante te domestikeer (spesifiek waar die Latyn óf onseker is, óf waar die plante te onbekend vir die doelkultuur is). Ander bome (totaal ingeburger in Suid-Afrikaanse kultuur) is onveranderd gelaat.

Die eerste boom wat in die *Eclogae* figureer is die *fagus* waaronder Tityrus lê (*fagi*, *Ecl.* 1.1). Hierdie beukeboom, volgens die Plinius die Ouere, het verskeie gebruike gehad, onder andere: die bas van die boom kon gebruik word om mandjies te vleg en om die dakke van hutte te bou (*Natural History* 16.35).

Die *fagus* vervul ook 'n programmatiese funksie: dit herroep Theokritos en sy Griekse *phagos* wat 'n soort eikeboom is. Alhoewel hierdie twee bome duidelik verskillende soorte bome is, hou hulle foneties verband met mekaar en bind Vergilius se pastorale wêreld met dié van Theokritos. Hierdie boom koppel ook *Ecloga* 1 aan *Ecloga* 9 en beklemtoon (en dra by tot) die intertekstualiteit tussen die twee gedigte (*Ecl.* 9.9). Die eerste reël van *Ecloga* 1 stel dus lesers bekend aan die pragmatiese wêreld van die pastorale inwoners én die literêre wêreld waarin die *Eclogae* funksioneer.

My oplossing was om 'n Suid-Afrikaanse boom te vind wat terselfdertyd kenmerkend is en literêre bekendheid tot die gedig voeg.⁶ Die boekenhout (Kaapse beukeboom) is aanvanklik oorweeg. Blanckenberg (1975: 1) vertaal die *fagi* met “beuk”. Daar is egter teen die beukeboom besluit. Die redenasie hieragter is tweeledig: Daar word gestrewe om in die heel eerste reël van die vertaling dit reeds duidelik te maak dat ‘Arkadië’, in hierdie vertaling, Suid-Afrikaans is. Alhoewel daar 'n Suid-Afrikaanse beuk bestaan, het hierdie boom nie 'n kenmerkende Afrika(aanse)-eienheid wat dit duidelik in Afrika wortel nie. Die doelkultuur moet gevolglik met die intrapslag bereik en betrek word in die vertaling. Tweedens is die beuk nie so bekend nie. Daar is dus besluit om eerder hier die njalaboom te gebruik.

Die njalaboom (in Engels ‘nyala tree’, ‘moladi’ in Setswana) is bekend as 'n skadudigte boom, en word ook dikwels geplant spesifiek om skadu te skep (Ngwenya, 2019). Soos die *fagus* word die hout van die njalaboom gebruik, beide as boumateriaal en as brandhout (Ngwenya, 2019). Die njalaboom maak ook sy verskyning in die roman *Manaka. Plek van die Horings* (Pieterse, 2008) waar Baas sy bagasie onder die njala neersit. Myns insiens is daar só 'n gepaste oplossing vir die vertaling van die *fagus*-boom gevind:

<i>Ecl.</i> 1.1	Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi	Jy, Tityrus, lê onder die breë blaredak van die njala
<i>Ecl.</i> 9.9	veteres (iam fracta cacumina) fagos	die antieke njala nou met versplinterde toppe

Die peerboom (*pirus*) word slegs twee maal in die *Eclogae* genoem, in *Eclogae* 1 en 9. Hierdie verwysings, wat mekaar eggo, word só belangrike frases in die *Eclogae*. In *Ecloga* 1 beveel Meliboeus, ironies, homself om sy pere te ent nou dat hy sy grond moet verlaat (*Ecl.* 1.73). Hierdie idee word herhaal in *Ecloga* 9 waar Lycidas 'n lied van Menalcas, wat Moeris gesing het, aanhaal en vir Daphnis, die pastorale

figuur, beveel om sy pere te ent vir sy kleinkinders om te pluk (*Ecl.* 9.50). In beide hierdie gedigte word die pastorale wêreld bedreig deur die grondonteienings van Octavianus (Jones, 2011: 32). Die peerboom simboliseer dus 'n leefstyl wat kwesbaar is (Jones, 2011: 32).

Ek het besluit om die peerboom onveranderd te laat. Die Afrikaanse ekwivalent vervul myns insiens dieselfde poëtiese doel. Peerbome is volop in Suid-Afrika en vorm deel van die landboubedryf waar hulle steeds vir hul vrugte gekweek word. Peerbome kry hulle waarde in die *Eclogae* deur Vergilius se selektiewe gebruik van hulle. In my vertaling word dieselfde bewerkstellig, die intertekstualiteit tussen *Eclogae* 1 en 9 verskaf die simboliek gekoppel aan die peerboom en my vertaling kan daarom dieselfde simboliek aan die boom heg.

<i>Ecl.</i> 1.73	Insere nunc, Meliboeae, piros , pone ordine vitis	Ent nou jou pere , Meliboeus, plant jou wingerde in rye!
<i>Ecl.</i> 9.50	insere, Daphni, piros : carpent tua poma nepotes	Ent jou pere , Daphnis, jou kinders se kinders sal die vrugte bymeekaarmaak

Die eikeboom (*quercus, ilex*) is Jupiter se heilige boom (Coleman, 1977: 76). Hierdie boom word in die meeste Europese kulture as imponerend (en merkwaardig) beskou en die boom is ook heilig vir Zeus en Thor (Kendall, 2020). Soos Jupiter, het hierdie gode ook beheer oor die reën, weerlig en die donderweer, en daar kan aangevoer word dat dit geen toeval is dat eikebome blyk om meer gereeld deur weerlig getref te word as ander bome nie (Kendall, 2020). Hierdie boom verskyn in beide *Eclogae* 1 en 9 (*Ecl.* 1.17, *Ecl.* 9.16). As die koning van die gode (Jupiter) se boom word daar reeds mag gekoppel aan die verskynsel van die eik in die *Eclogae*.

Ek het besluit om die eik na 'n kremetart te verander. Hierdie bome word met allerlei religieuse praktyke verbind. Die kremetart (ook bekend as baobab) is meer as 'n boom wat skadu, water of kos verskaf (groot kremetarte wat uitgehol word, word vir allerlei dinge gebruik, soos busstoppe of selfs 'n kroeg, vergelyk Hankey, 2017), maar is ook gekoppel aan vele bygelowe en legendes (Hankey, 2017). Die takke van hierdie boom lyk soos die wortelsisteem van ander plante, wat bydra tot die geneigdheid om die boom ook 'n "onderstebo-boom" te noem (Hankey, 2017). Daar is selfs 'n staaltjie wat beweer God het die boom onderstebo geplant, en sekere bevolkingsgroepe in Afrika glo hierdie boom groei onderstebo (Hankey, 2017). Ander legendes lui weer dat die olifant

die ma van die kremetart laat skrik het en dat daar geeste in die blomme van die boom woon (en dat as jy een pluk, 'n leeu jou gaan opvreet, Hankey, 2017). Daar word ook geglo dat die eet of drink van produkte van hierdie boom verskillende spirituele uitwerkinge het, afhange van watter deel van die boom jy of eet of drink (Hankey, 2017). Die San het geglo dat die kremetart kop-eerste uit die paradys gegooi is – sien ook C. Louis Leipoldt se vers “Die kremetart-boom” (1948); Wilma Stockenström se *Die Kremetartekspedisie* (1981) en T.T. Cloete se “Kremetartboom” (*Groot Verseboek*, Brink, 2008: 871). In Madagaskar word hierdie bome op grafte geplant, en gebedsoffers is dikwels te vind aan die voet van die kremetart. Hierdie bome groei ook in Suid-Afrika, spesifiek in die noorde, waar weerlig (wat weer Jupiter en sy verwantskap met die eik terugroep) 'n gereelde verskynsel is. Die kremetart bied só 'n unieke oplossing vir die uitheemse eik en dra so ook die spirituele waarde van die boom tot in die vertaling:

<i>Ecl.</i> 1.16-17	saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset, de caelo tactas memini praedicere quercus .	Dikwels, onthou ek, het die kremetart wat uit die hemele getref is – was my sinne tog nie so verdoof nie – hierdie onheil aan my voorspel.
<i>Ecl.</i> 9.16	ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix	die kraai, aan my linkerkant, my nie eers uit die droë kremetart gewaarsku het

In Vergilius se tyd is die sipres (*cupressi*) (*Ecl.* 1.25) sterk geassosieer met die dood. Hierdie bome was mitologies gekoppel aan die god van die onderwêreld, Pluto (Boyle, 1976: 103). In Afrikaans, en in Suid-Afrika, is daar ook 'n sipres, die baviaanskloofseder. Om die simboliese waarde van die sipres in Latyn gestand te doen, het ek egter besluit om die sipres in my vertaling ook onveranderd te laat. Bome soos die blinkblaar-wag-'n-bietjie is oorweeg, wat ook sterk met die dood geassosieer word (sien Totius se “Die Godsbesluit”), maar daar is besef dat die sipres ook al baie bekend in Suid-Afrika is (Fanie Olivier se *Gom uit die sipres*, 1971, dien as voorbeeld). Jan F.E. Cilliers (1946: 71) skryf ook: “deur die sipres-bome, luister, / is't of daar stemme fluister”. In hierdie spesifieke vergelyking is daar 'n vereiste dat die boom baie hoog moet groei, wat meer inheemse bome selde doen. Volgens Prof. Dreyer (2020) is sypressse ook volop in Suid-Afrikaanse begraafplase.

<i>Ecl.</i> 1. 25	quantum lenta solent inter viburna cupressi .	soos sipresse gewoonlik tussen geharde lantana staan.
-------------------	---	---

In hierdie selfde voorbeeld kom die *viburna* (*viburnum*) ook ter sprake. Die Latynse *viburnum*, word dikwels in Engels as 'n 'wayfaring tree' vertaal en is moontlik 'n subspesie van die 'guelder rose' (Coleman, 1977: 77; Clausen, 1994: 43). Weens die onsekerheid in die Latyn het ek hier die plant gedomestikeer. Die beste kandidaat is die *lantana rugosa* (algemeen bekend as slegs "lantana"). Hierdie plant groei dig en die vrugte en/of blare word deur verskeie kultuurgroepe gebruik as behandeling vir verskillende kwale (Papo, 2019). Hierdie plant kom in al nege provinsies van Suid-Afrika voor en sal dus bekend wees aan die doelkultuur.

In *Ecloga* 1 stel Vergilius ook sy lesers aan die denneboom (*pinus*) bekend (*Ecl.* 1.38). Die denneboom word globaal hoofsaaklik vir bouwerk gebruik. Hierdie boom is ideaal vir houtwerk: dennehout word gebruik vir vensterrame, meubels, vloer- en dakwerk. Daar is besluit om hierdie boom ook onveranderd te laat. Alhoewel dennebome hoofsaaklik in die noordelike halfgrond voorkom, is hulle baie bekend vir Suid-Afrikaners (dink aan Kersfeesbome, of aan Johann de Lange se "Teen die berghang").⁷

<i>Ecl.</i> 1.38	Ipsae te, Tityre, pinus ,	Hierdie einste denne , Tityrus
------------------	----------------------------------	--

Daar word voorts in *Ecloga* 1 na *salix* (wilgerbome) verwys. Die wilgerboom in Rome het veelsydige gebruike gehad. Dit het as voer vir tropdiere en bye gefunksioneer. Verder het die wilgerboom skadu geskep en wilgerlatte is gebruik om heinings te vleg (*Georgica* 2. 434-436). In die *Eclogae* vervul die wilger praktiese doeleindes: Die bye drink uit die bloeisel en die bokke eet die wilger (*Ecl.* 1.54, 78).

Ek het besluit om hierdie boom ook in vertaling onveranderd te laat. Die wilgerboom is totaal ingeburger in die Suid-Afrikaanse verwysingsraamwerk. Pierneef, die Suid-Afrikaanse kunstenaar, se skilderye van wilgerbome is byvoorbeeld baie bekend, en Elizabeth Eybers skryf ook oor die wilger⁸ in 'n gedig met die titel "Wilgerbome" (1945). Daar is ook iets unieks aan hoe die wilgerboom vertoon. Die hangende, amper triestige postuur, is so eie en kenmerkend aan die boom dat die melankolie gekoppel aan die teenwoordigheid van die boom verlore gaan met 'n vervanging.

<i>Ecl.</i> 1.53-55	hinc tibi, quae semper, uicino ab limite saepes Hyblaeis apibus florem depasta salicti saepae leui somnum suadebit inire susurro	Aan hierdie kant, soos altyd, sal die heining waar die Bolandse bye uit die wilgerbloeisels drink, dikwels met 'n sagte gezoem jou aan die slaap sus
<i>Ecl.</i> 1.77-78	capellae, florentem cytisum et salices carpetis amaras	My bokkies, julle sal nie meer onder my sorg blommende klawer en bitter wilger vreet nie.

In dieselfde gedig vind ons ook die *ulmo* (*ulmus*) (*Ecl.* 1.59). Die olmboom verskyn reeds in die *Ilias* waar Eetion, Andromache se pa, doodgemaak word deur Achilles gedurende die Trojaanse oorlog. Die bergnimfe plant dan olms op sy graf (περι δὲ πετέλοιο ἐφύτρεψαν νύμφαι ὀρεστιάδες, κοῦραι Διὸς αἰγίοχοιο) (*Il.* Z. 419-420). Ook in die *Ilias*, waar die Scamander-rivier vererg raak oor die hoeveelheid lyke en dreig om te oorstrom en gevolglik om vir Achilles te verdrink, gryp Achilles 'n tak van 'n groot olm om homself te red (ὁ δὲ πετέλην ἔλε χερσὶν εὐφρέα μεγάλην) (*Il.* Φ 242-243). Theokritos verwys ook in sy Eerste *Idille* na die olmboom. Vergilius bou op Theokritos en plaas die olm in sy pastorale wêreld, die 'idilliese wêreld'.

Die Suid-Afrikaanse boom wat gebruik word in plaas van die olm moet dus ook programmatiese waarde hê, en aan beide die idilliese sowel as morbiede vereistes voldoen. In *Ecloga* 1 funksioneer hierdie boom bloot as 'n ruimte vanwaar die duiwe koer. Die boom waarop besluit is, is die witstinkhout. Hierdie boom is verwant aan *ulmus parvifolia* en skakel dus mooi in by die Romeinse olm. Hierdie domestikering is gepas, aangesien die witstinkhout verskillende voëls, soos duiwe, aanlok. Hierdie boom is ook nie onbekend vir die doelkultuur nie; Andries Bezuidenhout (2011) skryf in "Gedig met bome": "Dit het ek nooit kon dink nie – / dat ek begin September Pretoria toe sou terugkeer, / na losbandige witstinkhout". 'n Paar jaar gelede is daar ook witstinkhoutbome in die nuwe parkeerarea by Kirstenbosch geplant (Mbambazeli en Notten, 2008). Hierdie vervanging het dus 'n effektiewe oplossing vir die vertaalprobleem gebied:

<i>Ecl.</i> 1.58	nec gemere aëria cess- abit turtur ab ulmo .	[nie hulle] gekoer van die witstinkhouttoppe sal staak nie.
------------------	--	--

Party plante in Vergilius se pastorale wêreld is tog gevaarlik, een van dié is die jongwortelboom, meer bekend as 'n taxusboom ("yew tree") (*taxus*) (*Ecl.* 9.30). Hierdie bome dra giftige bessies (Boyle, 1976: 134). Julius Caesar skryf dat Cativolcus, die hoofman van die Ebuones, homself met die taxus vergiftig het eerder as om oor te gee aan die Romeine (*Galliese Oorlog* 6.31). Shakespeare (1997), in *Macbeth*, verwys na "slips of yew" wat in die konkoksie vir die dood gegooi word (4.1.27). Hy herhaal hierdie verwantskap tussen die boom en die dood ook in *Richard II*: "or double-fated yew" (3.2.120) en *Twelfth Night* ("I am slain by a fair cruel maid / My shroud white, stuck all with yew" (2.4.60).

Die meeste inheemse Suid-Afrikaanse bome dra nie bessies nie. Die wat wel vrugte dra, is weer selde giftig. Hierdie boom was dus 'n uitdaging in die vertaling van die *Eclogae*. Ek het besluit op 'n naboom. Hierdie bome is bekend vir hul giftige melksap en kan selfs mense verblind (Le Roux, 2004). Die naboom dra ook bessies en kan tot 12 meter hoog groei, wat dit geskik maak in die konteks waarin dit funksioneer in *Ecloga* 9. Dit is ook opvallend dat hierdie spesies (*Euphorbiaceae*) genoem is na Euphorbus, Koning Juba van Mauritanië se eerste-eeuse dokter (Le Roux, 2004).

In Suid-Afrika is naboomgif deur die San op hul pyle gesmeer, vanwaar Gifberg ook sy naam kry. Die besonder giftige naboom wat daar groei, is deur die San in hul jagtogte gebruik. Hierdie bome is ook oortrek met doringe. Die algehele indruk is dus dié van 'n dreigende en gevaarlike boom. Hier is daar ook 'n gepaste vervanging vir die vertaling gevind:

<i>Ecl.</i> 9. 30	Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos	So sou jy jou bye laat vlug van Gifberg se nabome
-------------------	---	--

Die laaste boom wat in hierdie annotasie bespreek word, is Vergilius se *populus* (*Ecl.* 9.41). Die populier in die antieke wêreld is 'n boom wat vele gebruike gehad het, en baie eienskappe met die wilger gedeel het. Die soepelheid van die bas dra by tot die bruikbaarheid van die boom. Griekse sowel as Etruskiese skilde is van die populier gemaak en Plinius die Ouere stel ook die populier voor vir hierdie spesifieke doel (*Natural History* 16.209). In *Ecloga* 9 hang die populier met sy wit blare oor die grot.

Ek het besluit op die *Macaranga capensis* as 'n vervanging. In die volksmond staan hierdie boom as "valspopulier" of "wildepopulier" bekend (Mothogoane, 2017). Die wetenskaplike *capensis* beteken "van die Kaap" en hierdie inheemse boom staan ook bekend as die 'David's heart' weens die groot, hartvormige blare. Die blomme van hierdie boom – wat goed inpas by die *candida* (wit) beskrywing wat

Vergilius aan sy populiëre toeskryf – is dikwels roomkleurig (Mothogoane, 2017). Die alliterasie wat ontstaan as gevolg van die domestikering is ’n pluspunt. Die wildepopulier is naby genoeg aan die Latyn om Vergilius se beeldspraak te behou, en terselfdertyd eie aan Suid-Afrika (en daarom toeganklik vir die doelkultuur).

<i>Ecl.</i> 9. 41	hic candida populus antro imminet	Hier buig die wit wildepopulier oor die grot
-------------------	---	---

Die hasels in Vergilius se eerste *Ecloga* het ’n unieke uitdaging aan hierdie vertaling gestel. Die produk van hierdie plant, haselneute, kom dikwels te voorskyn in die *Eclogae* en bly ook in my vertaling onveranderd, maar die plant en sy produk word selde afhanklik van mekaar gestel. Die produk en die plant funksioneer egter as individuele verskynsels in Vergilius se gedig. Ek het dus besluit om die plant te domestikeer, maar nie die neut nie. Hasels, soos Vergilius in die *Georgica* beskryf, is digte bosse wat dikwels gebruik is as brandhout (2.65, 299). Vergilius beskryf hulle ook as dig in die *Eclogae* (*densas corylos*) (*Ecl.* 1.14).

Die kandidaat wat gekies is as vervanging vir die haselboom is die braambos. Hierdie bos vorm ’n baie digte, ondeurdringbare boskasie (wat pas by Vergilius se beskrywing, *densas*). Die verwysing na braambos dra by tot die literêre sowel as spirituele ondertoon in hierdie vertaling. Daar bestaan ’n letterkundige tradisie om die “brandende bos” soos beskryf in Eksodus, aan ’n braambos te koppel (sien Elizabeth Barrett Browning, 2002)⁹ soveel so dat die bundel van Christelike Afrikaanse gedigte, uitgegee in 1987 (saamgestel deur C.J.M. Nienaber en M. Nienaber-Luitingh) se titel *Die braambos brand: ’n Keur van religieuse gedigte* is. Hierdie struik pas dus goed in ten opsigte van die stemming van die vertaling, en bied ook ’n gepaste oplossing vir die uitdaging.

<i>Ecl.</i> 1. 12	hic inter densas corylos	tussen die digte braambosse
-------------------	---------------------------------	---------------------------------------

Vergilius sluit ’n verwysing na sy pastorale wêreld as geheel in, in die tweede reël van *Ecloga* 1. Hierdie verwysing na silvestrum word geëggo in dieselfde spreekbeurt van Meliboeus met *silvas* (*Ecl.* 1.5). Hierdie woord dra programmatiese waarde tot Vergilius se gedig by: Lucretius (4.586-9) verwys ook na die Bosmuse. *Silverstris* vertaal gevolglik as “dit wat aan die woude behoort” (*Cassell’s*, 1977). ‘Woud’ of ‘woude’ is dus die Afrikaanse woord wat hier die beste sal werk, Blanckenberg (1975: 1) gebruik ook “woud” in sy vertaling. Tog, in Afrikaans verwys ‘bos’ na ’n “geboomte wat min of meer dig bymekaar groei” (*WAT*, 2008; o.w. ‘bos’).

‘Woud’ en ‘bos’ is dus sinonieme, waar ‘woud’ gewoonlik na ’n “groot bos” verwys (HAT, 1991; o.w. ‘woud’). Ek het op “bos” besluit en waar die woord in die meervoud verskyn op “bome”. In die Afrikaanse spreektaal word ‘bos’ meer algemeen gebruik (vergelyk gesegdes soos, “om die bos lei” of “om die bos draai”). Daar word ook na die ‘bosveld’ verwys, wat aandui tot watter mate ‘bos’ gebruiklik geraak het. Die pastorale wêreld in my vertaling is dus die bos; hierdie keuse voeg myns insiens ook literêre waarde tot die vertaling toe (sien Dalene Matthee se bosboeke soos die bekende *Kringe in ’n bos*).

<i>Ecl.</i> 1.2	silvestrem tenui Musam meditaris avena;	besig om die Bosmuse op ’n dun riet te bedink
<i>Ecl.</i> 1.5	formosam resonare doces Amaryllida silvas	leer die bome om “skone Amaryllis” t’rug te kaats.

4. Slot

Die dinamiese en subjektiewe aard van taal lei daartoe dat daar gedurig ruimte geskep word vir verdere vertaling van Klassieke tekste. Soos enige vorm van kuns is vertaling ook dikwels ’n uitdrukking van smaak. Met die wete dat daar konstante ruimte vir interpretasie is, en die konstante ontwikkeling van taal, bly daar gevolglik aanhoudend ruimte vir verdere vertalings van Vergilius se *Eclogae*. Vir verskillende projekte is daar verskillende motiverings, maar dikwels poog vertalings om literêre werke aan nuwe, groter gehore bloot te stel. Die doel van vertaling is om iets wat waardevol is (weereens subjektief) met mense wat nie toegang daartoe het, of andersins sou hê nie, te deel. In hierdie projek was die doel om die *Eclogae* aan ’n Afrikaanse gehoor in ’n nuwe baadjie voor te stel. Onder leiding van hierdie doelwit, gegrond op teorieë rondom vertaling, het ek my eie vertaalteorie geskep, naamlik post-1994-vertaling.

’n Post-1994-vertaling is een wat gewortel is in postkoloniale bewustheid van mag; tussen die teks en die leser, tussen die betrokke tale en tussen die vertaler en haar gehoor. Hierdie teorie leen ook van funksionalistiese vertalingsstrategieë en bied ’n vars perspektief op domestikering teenoor vervreemding, veral ten opsigte van die plante teenwoordig in die *Eclogae*. Die plante wat Vergilius inspan om sy pastorale ruimte te skep word in ’n Suid-Afrikaanse konteks geplaas om die gedigte as ’n geheel vir ’n Afrikaanssprekende leser meer toeganklik te maak. So word die Afrikaanse literêre landskap verryk en die Latyn vernuwe.

Ek glo daar sal na hierdie projek steeds, en voortdurend, ruimte wees vir,

spesifiek Suid-Afrikaanse, interaksie met die *Eclogae*. Die unieke oogpunt wat Afrika in die studie van enige werk kan bied moenie onderskat word nie, en vertaling is een wyse waarop Vergilius se werk vir hedendaagse Suid-Afrikaners toeganklik en bekend kan word.

Universiteit van Stellenbosch

Bronnelys

- Aalbers, Johanna Margaretha.** 2014. Die vertaling in Afrikaans van *Portrait with keys*, deur Ivan Vladislavic, as verryking van die doelkultuur. Ongepubliseerde MA-tesis. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Alpers, Paul Joel.** 1979. *The Singer of the Eclogues: A study of Virgilian Pastoral, with a new translation of the Eclogues*. Berkeley: University of California Press.
- Alpers, Paul Joel.** 1982. What is Pastoral? *Critical Inquiry*, 8(3): 437-460.
- Bezuidenhout, Andries.** 2011. Gedig met die bome. *Versindaba*. 8 September. <https://versindaba.co.za/2011/09/08/andries-bezuidenhout-gedig-met-bome/>. (Datum van gebruik: 21 Augustus 2021).
- Bird, Stephanie Rose.** 2009. *A Healing Grove: African Tree Remedies and Rituals for the Body and Spirit*. Chicago: Lawrence Hill Books.
- Blanckenberg, Nicolaas Andries.** 1975. *Vergilius: Landelike poësie Bucolica Georgica*. Kaapstad: Hollandsch Afrikaansche Uitgevers Maatschappij.
- Boyle, Anthony James.** 1976. *The Eclogues of Virgil*. Melbourne: The Hawthorn Press.
- Breed, Brian.** 2006. *Pastoral Inscriptions: Reading and Writing Virgil's Eclogues*. Londen: Duckworth.
- Brink, André Phillipus.** 2009. *Groot Verseboek*. Kaapstad: Tafelberg.
- Browning, Elizabeth Barrett.** 2002. *Aurora Leigh*. Oxford: Oxford University Press.
- Cassell's Latin Dictionary.** 1977. S.v. 'silvestris'. Londen: Webster's New World.
- Cilliers, Jan Francois Elias.** 1946. *Die Vlake en ander gedigte*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Clausen, Wendall.** 1987. *Virgil's Aeneid and the Tradition of Hellenistic Poetry*. Berkeley: University of California Press.
- Clausen, Wendall.** 1994. *A Commentary on Virgil's 'Eclogues'*. Oxford: Oxford University Press.
- Coleman, Robert. (red.).** 1977. *Virgil: Eclogues*. Londen: Cambridge University Press.

- Crăciun, Dana.** 2019. "A Portrait of the writer as a Translator: Salman Rushdie and the Challenges of Post-colonial Translation." *American, British and Canadian Studies*, 32(1): 83-106.
- De Lange, Johan.** 2009. *Die algebra van nood*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Dreyer, Louise.** 2020. Persoonlike onderhoud. Augustus, Stellenbosch.
- Eybers, Elisabeth.** 1945. *Die vrou en ander verse*. Kaapstad: Tafelberg.
- Fantuzzi, Marco en Papangelis, Theodore. (reds.).** 2006. *Brill's Companion to Greek and Latin Pastoral*. Leiden: Brill.
- Handwoordeboek van die Afrikaanse taal (HAT).** 1991. o.w. 'woud'. Johannesburg: Perskor.
- Hankey, Andrew.** 2017 (2004). *Adansonia digitata*. PlantZAfrica. Februarie. <http://pza.sanbi.org/adansonia-digitata>. (Datum van gebruik: 31 Augustus 2020).
- Highet, Gilbert.** 1949. *The Classical Tradition: Greek and Roman Influences on Western Literature*. Londen: Oxford University Press.
- Homer.** *Iliad*. Book 6 and Book 16.
- Horsfall, Nicholas.** 1995. Virgil: His life and times. In: Horsfall, N.M. (red.). *A Companion to the study of Virgil*. Leiden: E.J. Brill.
- Janse van Rensburg, Carine. (red.).** 2016. *Om die aarde aan te haal en ander gedigte*. Johannesburg: Maskew Miller Longman.
- Jenkyns, Richard.** 1989. Virgil and Arcadia. *The Journal of Roman Studies*, 79(1): 26-39.
- Jones, Frederick.** 2011. *Virgil's Garden: The Nature of Bucolic Space*. Londen: Bloomsbury Academic.
- Julius Caesar.** *Gallic War*. Book 6. Chapter 31.
- Kendall, Paul.** 2020. *Oak mythology and Folklore*. <https://treesforlife.org.uk/into-the-forest/trees-plants-animals/trees/oak-mythology-and-folklore/>. (Datum van gebruik: 30 Augustus 2020).
- Klingner, Friedrich.** 1967. *Virgil: Bucolica, Georgica, Aeneis*. Zürich: Artemis Verlag.
- Kraus, Christina en Stray, Christopher. (reds.).** 2016. *Classical Commentaries: Explorations in a Scholarly Genre*. Oxford: Oxford University Press.
- Le Roux, Lou-Nita.** 2004. *Euphoria ingens*. PlantZAfrica. Julie. <http://pza.sanbi.org/euphorbia-ingens>. (Datum van gebruik: 30 Augustus 2020).
- Leipoldt, Christian Frederik Louis.** 1980. *Versamelde gedigte*. Kaapstad: Tafelberg.
- Matthee, Dalene.** 1984. *Kringe in 'n bos*. Kaapstad: Tafelberg Uitgewers.
- Morini, Massimiliano.** 2013. *The Pragmatic Translator: An integral theory of translation*. Londen: Bloomsbury Academic.

- Mothogoane, Mashiane.** 2017. *Macaranga capensis*. PlantZAfrica. Maart. <http://pza.sanbi.org/macaranga-capensis>. (Datum van gebruik: 30 Augustus 2020).
- Mbambazeli, Giles en Notten, Alice.** 2008 (2003). *Celtis Africana*. PlantZAfrica. Julie. <http://pza.sanbi.org/celtis-africana>. (Datum van gebruik: 28 Augustus 2020).
- Myskja, Kjetil.** 2013. Foreignisation and resistance: Lawrence Venuti and his critics. *Nordic Journal of English Studies*, 12(2): 1-23.
- Ngwenya, Winfred Velephi.** 2019. *Xanthocercis zambesiaca*. PlantZAfrica. Junie. <http://pza.sanbi.org/xanthocercis-zambesiaca>. (Datum van gebruik: 30 Augustus 2020).
- NG-kerk Wes-Kaapland.** 2016. Vertaling vir Facebook. <https://www.facebook.com/NGWesSuidKaap/photos/stukkies-van-die-hemel-is-oral-op-aarde-te-sien-elke-braambos-vlam-van-god-se-te/1733476446927290/> (Datum van gebruik: 3 Oktober 2020).
- Nida, Eugene.** 1964. *Toward a science of translating*. Leiden: Brill.
- Nienaber, Christoffel Johannes Michael en Nienaber-Luttingh, Miep. (reds.).** 1987. *Die braambos brand: 'n Keur van religieuse gedigte*. Kaapstad: Tafelberg Uitgewers.
- Nord, Christiane.** 1997. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St Jerome.
- Olivier, Fanie.** 1971. *Gom uit die sipres*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Papo, Lesiba.** 2019. *Lantana rugosa*. PlantZAfrica. Julie. <http://pza.sanbi.org/lantana-rugosa>. (Datum van gebruik: 30 Augustus 2020).
- Pieterse, Pieter.** 2008. *Manaka: Plek van die horings*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Pliny the Elder.** *Natural History*. Volume IV. Books 12-16.
- Putnam, Michael Courtney Jenkins.** 1970. *Virgil's Pastoral Art: Studies in the Eclogues*. Princeton: Princeton University Press.
- Radio Sonder Grense.** 2020. Dinsdag episode (28 Januarie 2020). *Vers en Klank*. <https://www.rsg.co.za/rsg/programskedule/vers-en-klank/>. (Datum van gebruik: 10 Oktober 2020).
- Saunders, Timothy.** 2008. *Bucolic Ecology: Virgil's Eclogues and the Environmental Literary Tradition*. Londen: Bloomsbury.
- Schäffner, Christina en Wiesemann, Uwe.** 2001. *Annotated Texts for Translation: English-German. Functionalist Approaches Illustrated*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Shakespeare, William.** 1997. *The Complete Works of William Shakespeare*. Londen: Wordsworth Editions Ltd.
- Snell, Bruno.** 1953. *The Discovery of the Mind: the Greek origins of European thought*. (Vertaal deur T.G. Rosenmeyer). Oxford: Blackwell.

- StatsSA.** 2018. *Most widely spoken languages in South Africa*. <https://www.statista.com/statistics/1114302/distribution-of-languages-spoken-inside-and-outside-of-households-in-south-africa/>. (Datum van gebruik: 29 September 2020).
- Stokenström, Wilma.** 2014. *Die kremetartekspedisie*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Totius.** 1934. *Passieblomme*. Bloemfontein: Nasionale Pers Bpk.
- Venuti, Lawrence.** 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence. (red.).** 2000. *The Translation Studies Reader*. Londen: Routledge.
- Williams, Jenny en Chesterman, Andrew.** 2001. *The Map: A Beginner's guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome.
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT).** 2008. Elektroniese WAT Aanlyn. o.w. 'bos'. <http://www.woordeboek.co.za.ez.sun.ac.za/>. (Datum van gebruik: 30 Oktober 2020).

Note

1. Die vertaling is gemik op Afrikaanssprekende Suid-Afrikaners. Hierdie groep is ver van homogeen, en alle Suid-Afrikaners is beslis nie dieselfde nie, maar ek is oortuig ek kan 'n wyer gehoor bereik met hierdie vertaling. 9.7% van Suid-Afrikaners praat Afrikaans as 'n tweede of derde taal (StatsSA, 2018).
2. Ons het die *Eclogae* as 'n eenheid ontvang en in die volgorde waarin hulle vandag nog voortbestaan (Alpers, 1979: 2).
3. Hierdie titel verwys ook na die Griekse gebied met dieselfde naam
4. Aalbers (2014: 113) beskryf die rol van makro-strategieë as die beskerming van die "integriteit en besonderheid van 'n bepaalde literêre teks". Terselfdertyd stel die makro-strategie wat 'n vertaler gebruik hom/haar in staat om die teks toeganklik vir die bepaalde doelkultuur te maak (Aalbers, 2014: 113).
5. "Vers en klank", 28 Januarie 2020, RSG.
6. Literêre waarde of bekendheid is 'n uiters subjektiewe oortuiging. Deurlopend in hierdie vertaling is 'literêre waarde' gekoppel aan populêre Afrikaanse tekste, liedjies, ensovoorts. Dit is ook waar die vertaler se subjektiwiteit duidelik word in die vertaling self.
7. **Teen die berghang**
Paasnaweek, April 1938

Die ná-middag het tóé reeds idioom
geword met roombleck lug & sagte wind;
die baai en rante, dennneboom op -boom
geelkroon in die koel son, die ganse bergkom
met die oker glans van botterblom.

Kloos is dood. Daardie pragtige wilde kop
 rus nou woord- & gedagtelos strak
 in 'n vreemde land. En g'n klaas-skáwagter hop
 flink op 'n kluit, of probeer kwinkeleer
 om die nuus van sy dood vir laas te skandeer.

Die sinne prikkel met die geur van dennehars
 in die gewyde stilte bo 'n stad wat wispelturig blaak.
 Fabrick- & lokasierook veryl; die lug stuif vars.
 Kruis & dwars met lintjiespaie langs weef
 motors & busse onhoorbaar, 'n kabelkar sweef –

Kloos is dood. Maar sy woord
 bly na-leef soos 'n spreuk
 in hierdie oogwit Boland-lig, in elke boord
 & wingerd wat prilgroen brand.
 Maar dit is 'n ander dag in 'n ander land. (De Lange, 2009)

8. drie yl gedaantes aan die watersoom
 in slingerende fraaiings gedrapeer
 en weerloos teen die spruitwal vasgekeer
 soos geeste op die drumpel van 'n droom
 (reël 9-12)

9. Earth's crammed with heaven
 And every common bush afire with God,
 But only he who sees takes off his shoes
 The rest sit around and pluck blackberries

Vertaal deur die NG-Kerk Wes-Kaapland (2016) as:

Stukkies van die hemel is oral op aarde te sien.
 Elke braambos vlam van God se teenwoordigheid.
 Maar net hulle wat kyk, sien dit raak, en trek hulle skoene uit.
 Die res sit niksvermoedend en brame eet